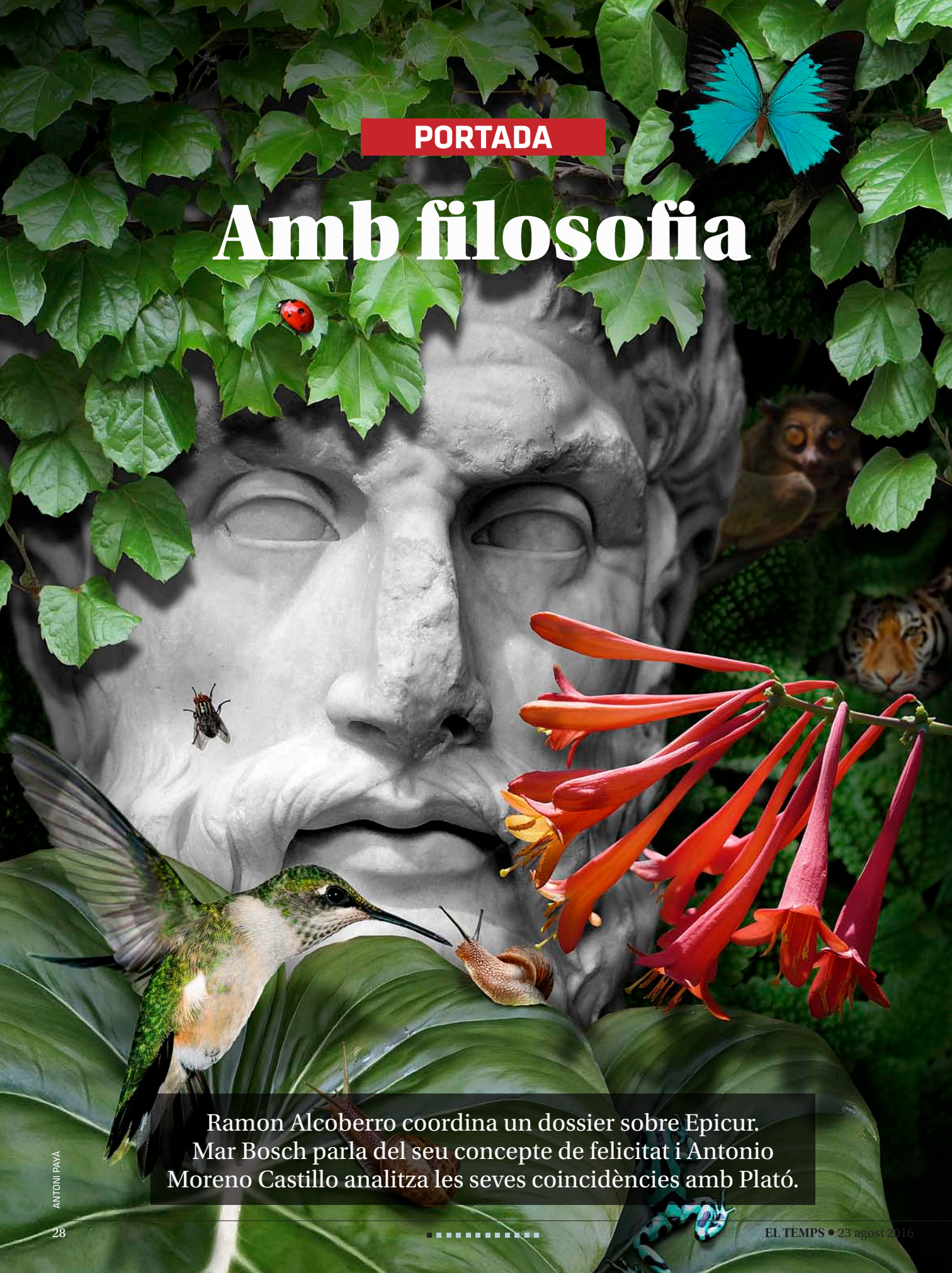

PORTADA

Amb filosofia

Ramon Alcoberro coordina un dossier sobre Epicur. Mar Bosch parla del seu concepte de felicitat i Antonio Moreno Castillo analitza les seves coincidències amb Plató.

ANTONI PAYÀ

Tornem a Epicur?

La política us té de mala lluna? Llegiu Epicur i veureu el món d'una altra manera. Després d'un curs polític complicat, a l'estiu ens mereixem Epicur. Cansats de dies històrics i de jornades heroiques (que acaben per ser histèriques), l'afartament de la política ens porta al savi de Samos. El mestre del plaer ara i aquí. El filòsof grec que va explicar que no existeix altra cosa que el cos i que la por és la principal eina de manipulació política. Que l'única cosa certa que tenim són les sensacions i que tot és estantís, canviant. Estem fets d'àtoms que es transformen constantment i, per tant, mai no hi ha res definitiu. Ni les victòries ni les derrotes.

Text de ***Ramon Alcoberro***

L'únic que ens cal per ser feliços, deia Epicur, és saber que al món hi ha algunes coses "naturals necessàries" i que si pretenem negar allò que som (pura carn), ens farem desgraciats nosaltres sols. Epicur és un filòsof que no admet termes mitjans. O se l'estima o se l'odia però, en qualsevol cas, l'amor i l'odi que es pugui sentir per les seves doctrines té un valor superlatiu. Qui és epicuri no només pensa a favor del plaer i contra la por, sinó que viu valorant el cos com l'únic que tenim i l'instant present com l'únic temps de què realment gaudim. El pensament, ens diu Epicur, arrela sobre les sensacions i és falsa tota imatge del món que es fonamenti en imaginacions exagerades, en pors injustificades o en paraules tan abstractes que no volen dir res.

Per ser feliç cal evitar la por, no deixar-se enganyar per les sensacions canviants, tenir amics i viure segons "el natural el necessari". Serà desgraciat, en canvi, qui pretengui viure de ficcions i cerqui plaers desmesurats, absurds, innecessaris. Els seus deixebles s'agrupaven, segons el consell del savi, en una mena de comunitats o sectes, que es deien "jardins" i que van estendre's durant segles per la Mediterrània, a imatge de la caseta als afores d'Atenes on es va recloure el primer grup dels que entre ells s'anomenaven senzillament "els amics". Fins i tot quan els enterraven –conservem un cementiri epicuri a la Campània italiana– ho feien d'una manera prou original. Mai s'escrivia el nom del mort. Sabem que una tomba correspon a la comunitat epicúria perquè porta escrites unes inicials corprenedores: E.-N.S-N.C. ("era – no sóc – no em preocupa"). Per això alguns estudiosos han pretès que hi ha una continuïtat entre la comunitat epicúria i els primers grups de cenobites cristians. Són gent cansada del món, convençuda que viure és una malaltia amb mala cura i que buscar-se un mateix sense fugir, prèviament, del soroll de la ciutat és una causa perduda abans de començar. La felicitat de l'epicuri consisteix a no demanar a la vida (ni a la política!) el que de cap manera no et pot donar. Si no saps ser feliç (procurant el més natural i necessari) ningú podrà ensenyar-te'n.

Per ser feliç, viu amagat

Epicur, fou, a més, el testimoni d'un món que s'esfondrava definitivament, el de les *polis* posteriors al domini macedònic. Filip i el seu fill Alexandre havien instituït un imperi, que en el millor moment arribà a les fronteres de l'Índia, i on les velles ciutats progressivament perdien importància política. Les *polis* gregues an- →

→ tigues tenien un problema: havien fet possible la llibertat i el debat a la plaça pública però eren massa petites per suportar una maltempsada (en forma de guerres o de males collites) i massa grans per permetre l'anonimat i el temps lent que necessita la saviesa. Per acabar d'embolicar les coses, Epicur era pobre. El seu pare era mestre d'escola (una professió considerada aleshores miserable) i va participar en la conquesta atenesa de l'illa de Samos, amb l'esperança que en el repartiment de terres posterior a la victòria li toqués una faneca de terra per poder mal viure. Però ni així la família no va tenir sort. Com a conseqüència de diversos tractats de pau, els atenesos van haver d'abandonar Samos i, per molt ciutadà atenès que fos, la família va conèixer quasi la misèria.

Quan Epicur tenia divuit anys i estava fent el servei militar a Atenes (l'any 323 aC), va morir Alexandre el Gran i ja no va poder tornar a casa. Les batalles entre els successors del jove emperador pel repartiment dels bocins de l'Imperi van durar més de mig segle. Epicur començà aleshores una vida de filòsof ambulant (Milet, Mitilene), sovint expulsat, per materialista, de les diverses ciutats on ensenyava. Era un paio de poc fiar perquè no feia l'elogi de les virtuts provinents de la tradició. Recomanava fugir com gat escaldat de la política i cercar la impertorbabilitat (ataràxia) en la vida privada, mirant d'evitar tota activitat que comporti dolor. Fins al 306 aC no va tornar a Atenes, on va residir fins a la seva mort, l'any 271 aC. Però convé no oblidar que en aquest període la vella capital ja no era l'esplèndida ciutat de Pèricles, Sòcrates o Plató. Estava sota el poder d'un personatge brutal. El general Demetri *Poliorcetes* (el conqueridor de ciutats), de qui sembla que es malfià sistemàticament. Quan Epicur ha de posar un exemple d'activitat "no natural ni necessària", escriu textualment: "Dedicar estàtues als vencedors de batalles".

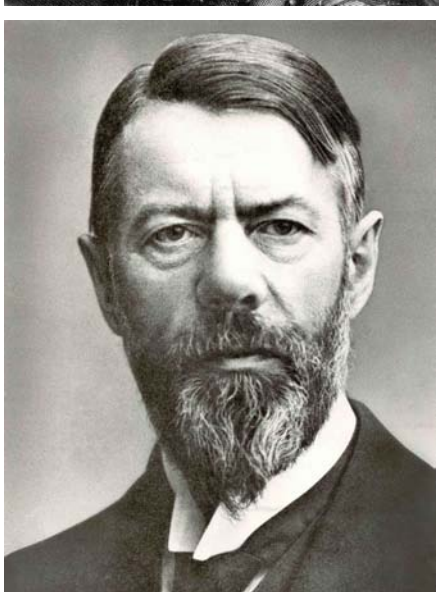

Quan la ciutat s'esfondra

De vegades s'ha dit que Epicur és un pensador molt contemporani, perquè la felicitat epicúria és la dels desarrelats: sense família t'has de refiar dels amics, sense capacitat de participar en política toca automarginar-se. Sense ciutat justa com a molt es pot aspirar a una felicitat entotsolada... Nietzsche va escriure que Epicur era un home trist i la llegenda afirma que estava malalt. A més, reivindicar el plaer de l'instant quan al teu voltant hi ha guerres i fam potser no queda tan heroics i sublim com convindria. Precisament perquè se situa ben lluny de la *gravitas* dels filòsofs com cal, la filosofia posterior ha volgut convertir Epicur en un personatge una mica grotesc, enderiat pel plaer i, alhora, tan malalt que no podia gaudir-ne.

Els filòsofs anteriors al cristianisme extragueren de les (suposades o reals) malalties d'Epicur una lliçó moral de primer ordre: només qui ha patit sap valorar què significa el plaer. Només pot fer-se feliç qui és capaç de superar la por (als déus i la mort, bàsicament) i que se situa més enllà de les enrabiades quotidianes que ens porta inevitablement la política. No sabem si el mestre de Samos estaria gaire satisfet si sabés que ara mateix una de les revistes més exclusives del món, dedicada al luxe, l'alta cuina, els cigars havans i els hotels i ressorts es diu *Epicure. Life's refinaments*; però això és el que hi ha. De fet, i a diferència dels hedonistes contemporanis, Epicur no s'enganyava gens: ser feliç per a ell no és cosa de "tenir" sinó de "ser". Cal buscar-se la vida gaudint d'allò natural i necessari, prescindint (això sí!), de les opinions dels altres que sempre són interessades i tirant a vulgars o a previsibles. Qui vulgui ser feliç a la manera d'Epicur no pot ser mai gaire modest. Ha d'aspirar a viure ni més ni menys que "com un déu entre els homes". O el que és el mateix, sense desitjar res, aspirar a res ni enyorar res. Gaudint del present, que és l'únic etern. Per ser més exactes, Epicur va escriure: "Els déus existeixen,

A l'esquerra, els epicuris. De dalt a baix: Lucreci, La Rochefoucauld i Max Weber. A la dreta, una altra representació d'Epicur.

però no són els de la multitud". Inútil demanar-los res o refiar-se'n. Per tant, senzillament relaxa't i gaudeix del present. La propera vegada que viviu un moment feliç, un d'aquells moments que res no hi sobra i res no hi manca, calleu i gaudiune. Difícil, oi?

Com va escriure a Màxima V: "No existeix una vida plaent que no sigui assenyada, bella i justa, ni es pot viure bellament assenyada i justa sense el plaer." No és que Epicur hagués inventat la teoria del plaer. Un parell de generacions abans, Demòcrit ja havia escrit que "una vida sense festes és com un llarg camí sense hostals", però que cal preferir "els desigs limitats" abans que els illimitats ("*ametros*" – "sense mesura"), que considerava inútils perquè al final no deixaven altra cosa que enyor i solitud. La solució per ser feliç des del punt de vista epicuri és el càlcul. Suma el plaer, resta-hi el dolor i entendràs tot seguit com cal orientar la vida. Si "obtenir alguns plaers causa una quantitat més gran de plaers que de dolors" (Màxima VIII), és que simplement no anem bé. "Sofrir en el cos i en l'ànima" és "allò en què consisteix el mal" (Màxima X). Gaudir no és cap idea. Ningú no podria gaudir d'una idea. Es tracta més aviat d'una intensitat, del moment on res no sobra i res no hi manca. Gaudeix qui sap fer etern, l'instant que per als altres és fugisser.

El plaer no s'ha de confondre, però, amb la pura satisfacció. Estem satisfets quan el cos repara o reequilibra una mancança. Quan el ventre està ple i la set no ens estenalla hem aconseguit fer la primera passa del camí. Però no n'hi ha prou. Cal encara un esforç més i aprendre a prescindir del que només és aparença; del que, per llaminer que sembli, es presenta com a no natural i no necessari a la mirada del savi. Només aleshores assolim el temps de l'autèntic plaer, el del repòs, és a dir, de l'equilibri que ens permet veure el món amb prou distància perquè la misèria del món no ens faci mal.

QUAN EL VENTRE ESTÀ PLE I LA SET NO ENS ESTENALLA HEM ACONSEGUIT FER LA PRIMERA PASSA DEL CAMÍ

La manca de dolor és el fruit de l'autodomini i del reconeixement de la necessitat. Qui s'enganya ell mateix és infeliç perquè ell s'ho ha buscat. Vet aquí l'error que segons Epicur tendim a cometre tots els humans. En comptes de cercar la calma i el gaudi, perquè el repòs és la condició de la felicitat, tendim (greu error!) a multiplicar les necessitats, a viure en el desequilibri de les passions i a fer-nos dissortats nosaltres mateixos simplement per pretendre l'impossi- →

L'AMISTAT. En paraules d'Epicur, "l'home de bé es dedica, principalment, a la saviesa i a l'amistat."

→ ble. Qui no escolta la veu de la carn (no passar gana, no patir fred, no viure amb por) serà infeliç. Qui, per contra, demana al cos allò que el cos no ens pot donar (el plaer o el poder sense límits) es condemna a la misèria moral, tant o més degradant que la física.

Els déus no han de fer por

Convèncer-se que "els déus no han de fer por" és una de les condicions fonamentals per assolir la felicitat. La por ens bloqueja i a causa d'ella vivim desemparats ("com en una ciutat sense muralles", comenta Epicur). No és un ateu, simplement afirma que els déus són perfectament feliços i no es basquegen pels afers humans. Ni tan sols saben que hi ha humans, ni que els humans pateixen perquè viuen radicalment separats de nosaltres. És prou senzill, si els déus no fossin feliços podrien trobar algun plaer embolicant-se en els afers humans; però, gaudint de la perfecció, ni tan sols necessiten entretenir-se amb les nostres vides miserables.

Separar d'una manera radical el món dels déus i el món dels homes permet evitar la barreja de religió i política i la teocràcia autoritària. Si volem explicar el món, d'una banda hi haurà els mites sobre divinitats i de l'altre el de les raons i els interessos humans. A l'explicació teològica del món, Epicur hi contraposa la física. Tot el que hi ha en la realitat són àtoms i per tant es pot conèixer el món perfectament des de la física, a partir d'explicacions naturals, estalviant-se del tot narracions absurdes o poc consistents. A partir d'acceptar que res dura per sempre i cal gaudir l'instant podem aconseguir una visió pacífica i tranquil·la sobre la vida. Afirmar que els déus no s'impliquen en la vida humana implica, a més, assumir que l'home viu sol al món amb ell mateix. No hi ha miracles, els déus no ens protegeixen, tot i que aquest silenci diví no deixi de fer por a les persones febles... L'home és, doncs, al mateix temps lliure i responsable de la seva existència. En molts autors cristians, especialment en Pascal, el que el filòsof francès anomenava "el silenci etern dels espais infinits" incomoda i produeix angoixa. Més o menys el mateix pensava l'epicuri romà Lucreci. Però per a Epicur aquesta llunyania dels déus és més aviat una oportunitat i la condició mateixa d'una vida autoresponsable sense falses excuses teològiques.

Retirar-se

Per convertir-se a la vida epicúria hi ajuda molt entendre que res del que ens passa a la vida (ni de bo ni de mal) tendeix a ser definitiu. Procurar no dependre de ningú és la millor garantia de la felicitat. En paraules d'Epicur: "L'home de bé es dedica principalment a la saviesa i a l'amistat" (*Exhortacions vaticanes*, 78). Reconèixer el que hi ha, que potser no coincideix amb el que voldríem que hi hagués, equival a entendre el món. Al cap i a la fi, l'home de bé. Si volem revelar-nos contra les evidències i imposar les nostres opinions absurdes contra el que realment existeix "tot estarà ple de confusió i inquietud" (Màxima XXII). Per això la política està plena de frustrats

i desesperats. "La riquesa que respon a opinions vanes" (Màxima XV) no té cap límit, però tampoc cap possibilitat de perdurar. Per tant, relaxem-nos i aprofitem l'estiu. Qui viu retirat i "coneix els límits de la vida [...] no té cap necessitat de res que comporti lluites" (Màxima XXI). "La necessitat és un mal, però no hi ha cap necessitat de viure sota l'imperi de la necessitat".

La política és un mal, sobretot, si no heu entès prèviament que competir per tenir raó és un error de gruix. En política no es discuteix per tenir raó (ho va dir, molts segles més tard, un epicuri com La Rochefoucauld), sinó per pures "ganes de tenir-ne", per lluir saviesa o per quedar bé en el debat. En la filosofia d'Epicur, el criteri és més senzill: en comptes de discutir cal calcular. Els problemes d'honor i de dignitat deuen ser molt importants, però el mal del ventre, no passar fred, no passar set, no passar gana, resulten prioritaris. D'això més endavant Max Weber en va dir "política de la responsabilitat". Qui no aprèn a distingir "entre allò que sembla, allò que espera a ser confirmat i allò que és evident" (Màxima XXIV) està condemnat a viure entre la pertorbació i la impotència política. Qui no està d'acord amb la naturalesa veurà com "els seus actes no estaran d'acord amb les seves paraules" (Màxima XXV). En un país on els polítics parlen massa, no estaria de més recordar aquestes paraules. Asserenem-nos que s'acosten temps difícils. I com va dir Epicur: "L'home que gaudeix de serenitat està tranquil amb ell mateix i amb els altres" (*Exhortacions vaticanes*, 79). Llegiu Epicur i aprofiteu l'oratge. •